

TEMEL DİNAMİKLERİ VE ÇELİŞKİLERİYLE ÜRETİM VE BÖLÜŞÜM SÜRECİ

Doç. Dr. Hüseyin AKYILDIZ (*)

GİRİŞ

Üretim ve bölüşüm, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamı yöneten en önemli dinamiktir. Üretim ve bölüşüm sorununun farklı felsefi, kültürel ve ideolojik yaklaşımlardaki iz düşümü farklı siyasi rejimlerdir. Her siyasal rejim kendi devlet modelini; her devlet modeli de siyasal rejimin alt sistemi olarak endüstri ilişkilerini oluşturur. Ancak siyasal rejimler ve alt sistemleri olarak endüstri ilişkileri üretim biçiminin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Fordist üretim biçimi günümüz sosyal refah devleti ve onun alt sistemi olarak korporatizmi doğurmuştur.

Refah devleti ve alt sistemi olarak korporatizmin unsurları siyasal süreçte doğrudan yada dolaylı olarak üretim ve bölüşümü etkilemektedir. Buna karşın, üretim biçiminde fordizmden post-fordizme geçiş, üretim ve bölüşümün dinamiklerini değiştirmekte; dolayısıyla endüstri ilişkilerinde ve devlet modelinde yeni yönelimler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı ortaya çıkan bu dönüşümün dinamiklerinin ve yönünün analiz edilmesidir.

1. İKTİSAT TEORİSİNDEKİ YAKLAŞIMLAR

1.1. Klasik İktisat Yaklaşımı

Klasik yaklaşıma göre, iktisadi yaşama hakim doğal bir düzen mevcuttur. Doğal düzenin gerçekleştiği süreç serbest rekabet piyasa sürecidir. Mal ve faktör piyasalarında rekabetin serbest olması, mal ve faktör arz ve talebinin piyasa fiyatı üzerinden dengelenmesi sonucunu doğurur. Fizyokratların temel felsefesi "laissez faire, laissez passer" ilkesini esas alan klasik düşüncenin en ünlü temsilcisi Adam Smith'e göre, serbest rekabet sürecinde, piyasada genel denge, üretim ve bölüşüm otomatik olarak kendiliğinden gerçekleşir. Smith'in bu yaklaşımını "mahreçler yasası" ile ifade eden Say'e göre, piyasaya sunulan her arz kendi talebini yaratır; dolayısıyla piyasada aşırı yada eksik istihdam yoktur. Klasik iktisatçılara göre, üretim, "kapital", "emek" ve "doğal kaynaklar"ın kullanımı yoluyla elde edilen çıktı kapital, emek ve doğal kaynakların sahipleri arasında, sırasıyla, faiz, ücret ve rant olarak paylaşılır. Faktör piyasasında, her üretim faktörü, üretime katkısı oranında pay alır. Böylece, rekabetin kusursuz varsayıldığı pazar sürecinde, üretim ve bölüşüm adil koşullarda kendiliğinden gerçekleşir. Bu nedenle devletin ekonomiye; dolayısıyla üretim ve bölüşüm sürecine müdahale etmemesi gerekir¹.

(*) Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi
1 Besim ÜSTÜNEL, Ekonominin Temelleri, Beşinci Baskı, Ankara, 1988, s. 89-91, 259; Cahit TALAS, Ekonomik Sistemler, Dördüncü Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980, s. 34-35; Tezer ÖCAL, Para Teorisi, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Çağ Matbaası, 1981, s. 153-154.

1.2. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı

Neo-klasik iktisatçılar, klasik iktisatçıların üçlü faktör ayırımına bir dördüncüsünü eklemişlerdir. Bu faktör müteşebbis unsurudur. Neo-klasiklerde kapitalistin üretimden aldığı payı kar ve faiz olarak birbirinden ayrılmıştır. Faiz, üretim için ortaya konulan kapitalin getirisi; buna karşın kar ise teşebbüs unsurunun karşılığıdır. Kar her zaman pozitif olmayabilir; bazen de negatif olabilir. Tam rekabet koşullarında, kısa dönemde firma karının normal karın üzerinde yada altında olabileceği; ancak uzun dönemde normal düzeye eşitleneceği varsayılmaktadır².

"Marjinal verimlilik", "marjinal teknik ikame oranı", "marjinal maliyet", "marjinal fayda" ve "marjinal ikame oranı" gibi kavramlar, neo-klasik iktisadın üretim, tüketim ve bölüşüm süreçlerine ilişkin analizlerinde temel araçları oluşturmaktadır. Wilfredo Pareto'nun bulguları ve Edgeworth'ün "kutu diyagramı" (box-diagram) tekniğinden yararlanılarak üretim, tüketim ve bölüşüm süreçlerine ilişkin optimalite analizleri yapılmaktadır. Söz konusu olgu "pareto optimali"dir. Başkalarının refah düzeyini azaltmadan bir kişi yada grubun refahının artırılmadığı bir bölüşüme "pareto optimali" denilmektedir. "Pareto optimali" genel ekonomide kaynak dağılımı, üretim ve bölüşümde etkinliğin sağlanmasının koşuludur³.

Piyasada rekabetin kusursuz, üretim teknolojisi, sermaye stoku, nüfus ve tüketici tercihlerinin sabit, tüketicilerin ve firmaların rasyonel davrandığı ve firmaların "optimal faktör bileşimleri"ni gerçekleştirdiği varsayımı altında, üretim ve bölüşümde etkinliğin (pareto optimali) sağlanması için, üretici ve tüketicilerin "marjinal ikame" oranları ile üretilen ve tüketilen malların fiyatları oranlarının birbirine eşit olması gerekir. Piyasada iki üretici firmanın bulunduğu, girdi olarak kapital ve emek faktörlerinin kullanıldığı ve sadece A ve B mallarının üretildiği varsayıldığında, genel ekonomide etkinliğin sağlanması için aşağıdaki eşitliklerin gerçekleştirilmesi gerekir⁴.

² ÜSTÜNEL, s. 217,259, 314; Gülten KAZGAN, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Onbirinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 150-151.

³ Water NICHOLSON, Microeconomic Teory Basic Principles and Extensions, Sixth Edition, Pressed by Harcourt Brace College Publishers, Florida, 1995, p. 233-249; ÜSTÜNEL, s. 101, 318-333; Vural SAVAŞ, Piyasa Ekonomisi ve Devlet, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978, s. 35-42.

⁴ NICHOLSON, 561-566; ÜSTÜNEL, s. 320-333, 336; Robert SUGDEN, The Political Economy of Public Choice, An Introduction Welfare Economics, Published by Martin Robertson and Company Ltd., Southampton, 1981, p. 110.

Genel ekonomide etkinliğin koşulu:

$$MRTF = MRTC = P A / P B$$

Üretici kesimde etkinliğin koşulu:

$$MRTF = MCA/MCB = P A / P B$$

$$MRTF1 = MRTF2 = P A / P B$$

$$MRTS(F1)-KL = MRTS(F2)-KL = P K / P L$$

$$MFC=MRP$$

Tüketici kesimde etkinliğin koşulu:

$$MRTC= MUA/MUB = PA/PB$$

$$MRTC1 = MRTC2 = PA/PB$$

MRTF = Üretici firmaların ürettikleri A ve B malları arasındaki ikame oranı.

MRTC= Tüketicilerin tükettikleri A ve B malları arasındaki ikame oranı.

P A = A malının piyasa fiyatı.

P B = B malının piyasa fiyatı.

MCA = A malı üretiminin marjinal maliyeti.

MCB = B malı üretiminin marjinal maliyeti.

MRTS(F1)-KL = Birinci firmanın kapital ve emek arasındaki marjinal teknik ikame oranı.

MRTS(F2)-KL = İkinci firmanın kapital ve emek arasında marjinal teknik ikame oranı.

P K = Kapitalin faktör piyasası fiyatı.

P L = Emelin faktör piyasası fiyatı.

MFC = Marjinal faktör maliyeti.

MRP= Marjinal ürün hasılası.

Neo-klasik yaklaşıma göre, yukarıdaki koşulların sağlanması halinde ekonomi, "pareto optimal"inde, dengeye gelir. Bu durumda, genel ekonomide üretim faktörlerinin piyasa fiyatı marjinal verimliliklerine eşitlenir. Dolayısıyla, her üretim faktörü üretimden katkısı oranında pay alarak, bölüşümde adalet kendiliğinden otomatik olarak gerçekleşir. Ancak, "pareto optimal", fonksiyonel bölüşümü konu alır. "Pareto optimal"inde toplumsal mülk ve servet dağılımındaki farklılıklar nedeniyle bireylerden birinin diğerine oranla üretimden büyük farkla pay alması sorun teşkil etmez⁵.

1.3. Keynesyen Yaklaşım

1.3.1. Keynesyen İktisat

Klasik ve neo-klasik iktisatçılar ekonomide genel denge analizlerinde reel faktörleri esas almışlardır⁶. İkisinin de temelinde J.B. Say'ın "mahreçler kanunu" bulunmaktadır⁷. Her ikisi de genel denge teorileridir. Buna karşın Keynes'in yaklaşımı bir "dengesizlik" teorisi olarak ortaya çıkmıştır⁸. Keynes, klasik ve neo-klasik yaklaşımların aksine, "spekülasyon güdüsüyle para talebi"ni analizine katarak, ekonominin eksik istihdamda dengeye gelebileceğini göstermiş; tam istihdamın sağlanması için devletin para politikalarının yanı sıra, açık bütçe ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahalesini gerekli görmüştür.⁹

⁵ ÜSTÜNEL, s.103-105, 327.

⁶ ÜSTÜNEL, s.104; ÖCAL, s.165.

⁷ ÖCAL, s.165- 180 ; Monetarizm Ve Rasyonel Beklentiler Teorisi, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm, Erişim. 25.03.2005, s. 7-8.

⁸ ÜSTÜNEL, s.104.

⁹ ÖCAL, s. 272-311; Stephen W SMITH Labour Economis, Printed by T. J. Pres Ltd., Cornwall, 1994, p. 204-206; Rudiger DORNBUSCH and Stanley FISHER, Macroeconomics, Fifth Edition,

Bu yaklaşım daha sonra enflasyon ve işsizlik oranları arasında negatif ilişkiyi ifade eden Philips fonksiyonu ile iyice güçlenmiştir¹⁰.

Keynesyen yaklaşımda, üretim ve bölüşümde etkinliğin sağlanması, merkezi otoritenin toplam talep yönetimi aracılığıyla, ekonomide genel dengenin sağlanması ve faktör piyasalarında arz-talep dengesinin oluşumuna bırakılmıştır. Ancak Keynes'in devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin yaklaşımı, genel ekonomiyi siyasal sürecin bir parçası haline getirmiştir¹¹.

1.3.1. Keynesyen Refah Devleti

Refah devleti, kapitalist sürecin, fordist üretim biçiminin zorunlu teknolojik ve örgütsel düzenleme dinamiği içerisinde, ortaya çıkardığı bir örgütlenme biçimidir¹². Siyasal anlamda, Stalin komünizmi ve Hitler faşizmine karşı politik ve moral bir kavramı temsil etmektedir¹³. Temelinde Keynesyen iktisat politikası vardır. Sosyal güvenlik Keynesyen toplam talep yönetiminin önemli bir alanını teşkil eder¹⁴.

Refah devleti modelinin belirleyici unsuru, ekonomiye "devlet müdahalesi"dir. Devlet müdahalesinin içerisinde biçimlendiği yapı ise, II. Dünya Savaşının doğurduğu psikolojik ortam içerisinde oluşan korporatizmdir¹⁵. Korporatizm, siyasal ve moral değerlerle ortaya çıkmış olan refah devletinin endüstri ilişkileri¹⁶ alanındaki örgütlenme biçimidir. Bu nedenle, temelinde siyasal ve moral değerler bulunan dinamik siyasal bir süreci de içermektedir. Diğer deyişle, korporatizm, siyasal gücün hükümetle çıkar ve baskı grupları arasında paylaşıldığı siyasal sürecin kendisidir.

Pressed by McGraw-Hill Inc., USA, 1990, p. 141-142; Paul WACHTEL, *Macroeconomics From Theory To Practice*, Pressed by McGraw-Hill Inc., 1989, USA, p. 93-107, 120-130, 338-340.

¹⁰ DORNBUSCH and FISHER, p. 475-479; SMITH, p. 206-209.

¹¹ İzzettin ÖNDER, "Anayasal İktisat", *Ekonomide Durum*, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997, s. 117, 120.

¹² Bob JESSOP, *Regulationist and Autpoietic Reflections on Polanyi's Account of Market Economies and the Market Society*, *New Political Economy*, Vol. 6, No. 2, 2001, 2 p. 16-217; John ALLEN, "Post-industrialism/post-fordism", *Modernity: An Introduction to Modern Societies*, Edited by S. Hall, D. Held, D. Hubert and K. Thompson, Oxford, 1996, p. 546-547.

¹³ FLORA and HEIDENHEIMER, p.22; HELM, p. 26, 28; Fred HIRSCH, *Social Limits to Growth*, Pressed by Routledge and Kegan Paul, London, 1977, p. 126.

¹⁴ Andrew DILNOT, "Social Security Policy, Defining the Borders of the State", *The Economic Borders of the State*, Edited by Dieter Helm, Oxford University Press, New-York, 1989, p.237; Peter TAYLOR-GOBY and Jennifer DALE, *Social Theory and Social Welfare*, Great Britain, 1981, p.73.

¹⁵ Norman BARRY, (Çev. Cevdet Aykan), *Yeni Sağ*, Ankara, 1989, s.2,7,9; HELM, p.27; Ian GOUGH, *The Political Economy of the Welfare State*, Macmillian Press Ltd's Press, Hong-Kong, 1979, p.146-147; Hüseyin AKYILDIZ, "Demokrasi ve Ekonomi", TDV/DIHEP Demokrasi Dosyası, Ankara, Haziran-2000, s. 479; "Korporatizm" kavramı yerine, faşist uygulamalardan farkını vurgulamak amacıyla "neo-korporatizm" kavramı da kullanılmaktadır. Bkz: Yüksel AKKAYA, "Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu mu?", Prof. Dr. Metin Kutsal'a Armağan, Ankara, 1998, s. 431.

¹⁶ Dunlop'un endüstri ilişkileri anlayışı için bkz: Engin YILDIRIM, "Sistem Teorisi ve Endüstri İlişkileri: Eleştirel Yaklaşım", Prof. Dr. Metin Kutsal'a Armağan, Ankara, 1998, s. 394.

Refah devleti sosyal ve siyasal hakların kurumlaştığı¹⁷; diğer deyişle, "sosyal vatandaşlık" kavramının yaşama geçirildiği pozitif bütünleşmeyi konu alan devlet modelidir. Negatif haklardan pozitif haklara doğru bir gelişme, aynı zamanda siyasal rejimi de etkilemekte, "liberal" demokrasiden "çoğulcu" ve "katılımcı" demokrasiye geçişi içermektedir. Çoğulcu katılımcı demokratik rejimde ifadesini bulan refah devletinin örgütlenme biçimine, bölüşüm çatışmalarının yönetimi açısından bakıldığında da, ortaya korporatizm çıkmaktadır. Korporatizm, işçi, işveren, devletin içerisinde yer aldığı, çıkar ve baskı gruplarının siyasal süreçte etki ve güç sahibi olduğu yapıyı içeren bir kurumdur¹⁸. Korporatizmin en önemli özelliği, siyasal süreçte gelirin yeniden bölüşümünün gerçekleştiği poliarşik yapıyı temsil etmesidir¹⁹. Gelirin yeniden bölüşümü ise, ekonomide talep yapısının değişmesi, talep yapısının değişimi arz yapısının, arz yapısındaki değişim de faktör piyasasında faktör fiyatları ile firmaların marjinal teknik ikame oranlarının değişimini gerektirmektedir. Faktör fiyatları ile firmaların marjinal teknik ikame oranlarının değişimi ise, gelir bölüşümünün yeniden oluşumu demektir. Üretim ve bölüşüm arasındaki etkileşim bir süreç olarak gerçekleşir ve zaman alır. Bu açıdan bakıldığında korporatizm ile somutlaşan "refah devleti" modeli üretim ve bölüşümün siyasallaştığı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır²⁰.

2. PARETO OPTİMALİ VE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR

Neo-klasik yaklaşıma göre, "pareto optimali" ekonomide mevcut koşullar sabit iken, rekabetin tam ve kusursuz olması halinde gerçekleşir. Bu durumda ekonomide genel dengenin sağlanması sonucunu ortaya çıkaran etkinliğe "statatik etkinlik" adı verilmektedir. Ancak, sabit varsayılan koşullar gerçekte sürekli değişkendir. Rekabetin mükemmel olması halinde dahi, ekonominin genel dengesini etkileyecek değişkenlerdeki değişim ve dönüşümlerin uyumlu olması ve belirli bir hızda gerçekleşmesi gerekir. Bu ekonomide "dinamik etkinlik"ın sağlanması anlamına gelmektedir. Genel ekonomide "dinamik etkinlik"ın sağlanması makroekonomik koşullar ve politikalarla ilgili bir olgudur. Dolayısıyla milli gelir, bölüşüm, para, faiz, fiyatlar, iktisadi büyüme, kalkınma ve tam istihdamın sağlanması gibi konularda makro-ekonomik gelişmelerin uyumlu olması; bu tür süreçlerin koşullarının belirlenmesi ve gerçekleştirilmesine yönelik makro-ekonomik politikaların oluşturulması önem taşımaktadır²¹. Bu tür politikaların oluşturulması ise siyasi otoritenin yetki alanına giren bir olgudur.

¹⁷ Peter FLORA and Arnold J. HEIDENHEIMER, *The Historical Core and Changing Borders of Welfare State*, p.22; Dieter HELM, "The Economic Borders of the State", *The Economic Borders of the State*, Edited by Dieter Helm, Oxford University Press, New-York, 1989, p. 28.

¹⁸ Tülay ARIN, "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", *Ekonomide Durum*, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997, s. 91-97.

¹⁹ Robert A. DAHL, (Çev. Levent KÖKER), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Türk Siyasal İlimler Derneği TDV Yayını, Ankara, 1993, s. 278-283, 317-318; AKYILDIZ, 479.

²⁰ ÜSTÜNEL; s. 335-337.

²¹ ÜSTÜNEL, s. 334-335.

Rekabetin kusursuz olması halinde dahi, ekonominin genel dengesi ve etkinlik koşullarına ilişkin yaklaşımlar pozitif teorinin sınırlarını aşarak normatif nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda ekonomik sorunları toplum refahı açısından ele alan refah teorisi, "refah maksimizasyonu"nun kriterlerini ortaya koymaya çalışırken, kaçınılmaz olarak değer yargılarına ve siyasal tercihlere başvurmak zorunda kalmaktadır²². Kaldı ki, gerçekte piyasada yaşanan rekabet kusurludur. Bazı malların üretiminde pozitif ve negatif dışsallıkların olması, kamusal mallar, ölçek ekonomisi, bazı şirketlerin monopol yada oligopol gücüne sahip olması piyasada rekabeti önler²³. Ayrıca Keynes'in ortaya koyduğu gibi ekonomide genel denge istisnai bir durumdur. Dolayısıyla ekonomide "pareto optimali"nin kendiliğinden gerçekleşmesi mümkün değildir²⁴. Bu nedenle devlet müdahalesi öngörülmektedir. Ancak, refah iktisadının, değer yargıları ve siyasal tercihlere açık olması nedeniyle, "pareto optimali" ve devlet müdahalesine ilişkin çeşitli alternatifler ortaya çıkmaktadır.

2.1. Neo-klasik Pareto Optimali

Rekabetin tam ve kusursuz olması varsayımı altında " $MRTF=MRTC=PA/PB$ " eşitliğinin sağlanması durumu neo-klasik "pareto optimali"ni ifade etmektedir. "pareto optimali" mülk ve servet dağılımı farklılıklarını dikkate almamaktadır. Ancak piyasada rekabetin kusurlu olması nedeniyle "pareto optimali"ne ulaşılamaz. Bu durumda devletin ekonomiye müdahalesi, rekabeti mükemmelleştirerek "pareto optimali"ne ulaşmak olabilir. Bu amaçla, devlet "anti-tröst" yada "anti-tekel" yasaları çıkararak "kural koyma" yöntemiyle piyasaları düzenlemeye çalışır. Ancak bu tür tedbirlerin başarılı olması halinde dahi tam rekabet koşullarının gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü "modern üretim teknolojisi" niteliği gereği oligopolistik bir piyasaya imkan vermektedir. İşletmelerde teknik etkinliğin gerekli kıldığı kapasite büyüklüğü, rekabeti mükemmelleştirmek amacıyla, işletmelerin "anti-tekel" yasalarıyla parçalanmasına izin vermemektedir. Bu nedenle "rekabetin mükemmelleştirilmesi" ile "teknik etkinlik" bir-biriyle çelişmektedir. Kaldı ki, rekabetin mükemmelleştirilmesi emek piyasalarında sendikaların da parçalanması, hatta ortadan kaldırılmasını, malların standardize edilmesini, faktör mobilitesini engelleyen sosyal, ekonomik, coğrafi ve psikolojik engellerin ortadan kaldırılmasını ve üretici ve tüketicilerin piyasaya ilişkin bilgilerinin tam olmasının sağlanmasını gerektirir. Dolayısıyla günümüz modern toplumlarında "pareto optimali"nin bu yolla gerçekleşmesi mümkün değildir²⁵. Bu durumda, piyasanın "kurumsal yapılarında" değişiklik yapmadan, "kusurlu rekabet" koşullarının sonuçlarını düzeltecek tedbirlerin uygulanması yoluna gidilebilir. "Sübvansiyon ve vergi" mekanizması arıcılığıyla, monopol yada oligopol piyasalarındaki firmalara ürün başına sübvansiyon vererek tam kapasite üretim yapmaları sağlanarak, daha sonra bu sübvansiyonlar nedeniyle firmaların elde ettikleri aşırı kârları yüksek vergiler yoluyla geri alınabilir.

22 ÜSTÜNEL, s. 326.

23 Market Failures, <http://elmo.shore.ctc.edu/economics/market.htm>, Erişim:25.03.5005; <http://www.faculty.econ.nwu.edu/faculty/coen/b01/failure>, Erişim: 25.03.5005.

24 NICHOLSON, p. 564-569.

25 ÜSTÜNEL, s. 250-351; SUGDEN, p. 109-110.

Ancak böyle bir uygulamanın başarılı olabilmesi için, her piyasada rekabetin ne kadar kusurlu ve her firmanın tam rekabet optimalinden ne kadar uzak olduğunun belirlenmesi ve her ürüne verilecek sübvansiyon miktarının ayrı ayrı hesaplanması gerekir. Tabii ki bunların belirlenmesi imkansızdır. Kaldı ki, piyasa statik bir süreç olmadığı için, belirli bir zaman kesitinde gerçekleştirilen uygulamalar sonraki aşamada piyasa kusurları haline gelebilmektedir²⁶.

2.2. Lipsey ve Lancaster'ın Genel Teorisi (Second Best)

Lipsey ve Lancaster, neo-klasiklerin üretici ve tüketicilerin "marjinal ikame" oranlarının eşitliği ($MRTF=MRTC$) ve işletmelerin marjinal maliyetlerinin marjinal hasılaya denkliği ($MCA=PA$) gibi koşulların sağlanması stratejisini eleştirmekte ve "pareto etkinliği"nin (pareto optimali) koşullarından birisinin ihlal edilerek toplumsal refahın artırılmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, bir toplumda elde edilen gelir vergilerinin, yeniden gelir dağıtımı için kullanıldığı ve eğitimin çalışanların verimliliğini artırdığı varsayıldığında; bireylere sunulacak eğitim programının fiyatının marjinal maliyetine eşit olarak belirlenmesi yerine, desteklenerek, daha düşük belirlenmesi halinde, daha fazla eğitim hizmeti satın alınacak, mevcut gelir vergisi oranı üzerinden elde edilen gelirler artacak ve eğitim hizmetinin dışsallığı nedeniyle diğer vatandaşlar da bundan yararlanacaklardır. Buna karşın, eğitimin desteklenmesinde gelir vergilerinin kullanıldığı dikkate alındığında, çalışanlara, ödedikleri vergi dolayısıyla, marjinal verimlerinin altında bir ödeme yapılarak "pareto optimali"nin bir koşulu ihlal edilmiş olacaktır. Bu durumda, Lipsey ve Lancaster söz konusu ihlali daha iyi bir etkinliğe yol açması nedeniyle tercih etmektedirler²⁷. Bu yaklaşım ile üretim ve bölüşüm süreci değer yargıları ve siyasal tercihlere biraz daha açık hale gelmektedir.

2.3. Sugden'in Parçalı Refah Ekonomileri

Sugden'in yaklaşımının esası karma ekonomidir. Ekonomi temelde piyasa kurallarına göre işlemektedir. Ancak piyasada finansmanı vergilerle sağlanan ve kar maksimizasyonu amacı gütmeyen kuruluşlar da mevcuttur. Bu kuruluşlar piyasada "pareto etkinliği"ne uygun üretilemeyen kamusal malların sunulması ve doğal tekellerin işletilmesi yada düzenlenmesinden sorumludur. Devletin etkinlik departmanını oluşturan bu kuruluşların bireyler arasında yeniden gelir dağıtımıyla ilgisi yoktur. Gelirin yeniden dağıtımı devletin gelir dağılımı departmanının ilgi alanına girmektedir²⁸. Ancak "pareto etkinliği"ni sağlamak için bu kuruluşların uymaları gereken kuralların belirlenmesi gerekir. "Pareto etkinliği"ni sağlayacak kuralların genel ve kesin olmasını beklemek aşırı iyimserlik olur. Parçalı refah ekonomileri stratejisi genel ancak kesin olmayan kuralları araştırmaktadır. Söz konusu kurallar, "pareto etkinliği"nin ekonominin tümün-

²⁶ ÜSTÜNEL, s. 352; NICHOLSON, 564-569.

²⁷ SUGDEN, p. 110; NICHOLSON, 568-570.

²⁸ SUGDEN, p.110.

de gerçekleşip gerçekleşemeyeceğine bakmaksızın, bütün kurumlarda uygulanabilir. Gerçekten de kuruluşların ekonomiyi bir bütün olarak değerlendirmesi de gerekmez. Desantralize karar süreçlerinin avantajlarından yararlanarak, her kuruluş kendi faaliyetlerine en yakın sektörleri dikkate alarak, kısmi denge kapsamında kararlarını analiz etmelidir. "Parçalı" (piecemeal) sözcüğü, etkinlik departmanında bir görevlinin, ekonominin tümünü dikkate almaması ve sosyal refah konusunda kararlar vermemesi gerektiği anlamına gelmektedir²⁹. Görüldüğü üzere, Sugden'in yaklaşımının temelini, kar amacı gütmeyen kuruluşların kısmi denge analizleri yoluyla "pareto optimali"ni sağlaması oluşturmaktadır.

2.4. Gelirin Yeniden Dağıtımı Ve Toplam Refah Maksimizasyonu

"Pareto optimali", toplumda gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler boyutunda bölüşüm sorununu içermez. "pareto optimali"nin dışında, toplumun varlıklı kesimlerinden varlıksız kesimlerine gelir akımı yaratılarak toplam refah artırılabilir. Çünkü varlıklı kesimden varlıksız kesime aktarılan payların varlıksız kesime sağladığı fayda varlıklı kesimlerin uğradığı fayda kaybından daha büyüktür³⁰. Kaldı ki, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler 1929 Bunalımının en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Gelir ve servet yoğunlaşmasının toplam talep yetersizliğine yol açarak, iktisadi krize neden olduğu ifade edilmektedir³¹. Bu anlamda gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılarak toplumsal refahın artırılması yaklaşımı ile Lipsey ve Lancaster'ın "second best" genel teorisi ile bir bağ kurulabilir.

Gerek toplumlarda gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasına ilişkin talepler, gerekse toplam talebi artırıcı önlemler olarak, gelirin yeniden dağıtımı, "üretim" ve "bölüşüm" sorununu sadece piyasa güçleri arasında gerçekleşen bir süreç olmaktan çıkarmış, toplum bireyleri arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasına ilişkin politikaların bir aracı haline getirmiştir. Kaldı ki, günümüz modern devletlerin bir amacı da, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Bu durum, üretim ve bölüşümü kaçınılmaz olarak siyasal sürecin bir parçası haline sokmaktadır³².

3. REFAH DEVLETİNDE ÜRETİM VE BÖLÜŞÜM SÜRECİ

Refah devleti, sosyal ve siyasal hakların kurumsallaştığı ve gelirin toplumsal ihtiyaçlara göre yeniden dağıtıldığı bir devlet modelidir. Devlet, ekonomide tam istihdamı sağlamak ve sosyal adaleti tesis etmek amacıyla ekonomik ve sosyal hayata mü-

²⁹ SUGDEN, p.111.

³⁰ ÜSTÜNEL, s. 327.

³¹ Mehmet ASLANOĞLU, ABD'de Servet Yoğunlaşmasının 1929 Büyük Bunalımı Üzerindeki Etkisi, UU, IIBF Dergisi, C.19, S. 4, Aralık/ 2001, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/01-mehmet/01-mehmet.htm> Erişim: 26.03.2005.

³² ÜSTÜNEL, s.345; ARIN, 78-79, 81.

dahale eder. Bölüşüm boyutuyla, devlet müdahalesinin içerisinde gerçekleştiği yapı korporatizmdir³³. Korporatizm, işçi, işveren, devletin içerisinde yer aldığı, çıkar ve baskı gruplarının siyasal süreçte etki ve güç sahibi olduğu, poliarsşik bir yapıdır³⁴.

3.1. Üretim ve Bölüşüm Sürecinin Siyasal Dinamiği

Korporatizm, Weber'in "toplumsal kapanma" kuramını doğrular nitelikte, bireylerin piyasadaki ezici rekabet koşullarından korunmak amacıyla, piyasa içerisinde kendi içine dönük koruma ağları olarak gerçekleştirdikleri tekeller yoluyla, üyelerinin ve kendilerinin çıkarlarını maksimize etmek üzere, dışarıda kalanları daha fazla ezen gerek işçi gerekse işveren örgütlerinin güçlü aktörler olarak rol üstlendikleri bir yapıdır³⁵. Refah devletinün özünü oluşturan korporatizm, içerisinde totaliter eğilimleri barındıran bir süreçtir³⁶. Siyasal süreçte, her alanı dilediği gibi düzenleme otoritesini içermesi halinde, totaliter demokrasilere yol açabilir³⁷.

Siyasal süreçte, iktidarı ele geçirenler ile iktidar üzerinde baskı gücü olanların, kamusal kaynaklardan daha fazla yararlanarak vergileri değerlerine yüklemeleri yoluyla mali rant elde etmeleri ve diğerlerinin mali sömürüye uğramaları söz konusudur. Siyasal süreçte kamu iradesinin oluşumunda piyasa mübadelesine benzer, ancak ondan farklı bir mübadele gerçekleşir. Piyasada mal ile mal mübadele edilir. Buna karşın siyasal süreçte bireyler kolektif ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler ile bunların üretim maliyetlerine yapacakları katkıları arasında bir mübadele gerçekleşir³⁸. Siyasal ve bürokratik süreç, "kamu yararı"nın maksimizasyonu yerine siyasetçi, bürokrat ve seçmenlerin "bireysel çıkar" maksimizasyonu ile sonuçlanır. Siyasal süreçte siyasal partiler, baskı ve çıkar grupları arasında oligopol piyasasına benzer bir durum ortaya çıkar. Seçim rekabeti yoğunlaştıkça, alternatif sunma davranışını karakterize eden kar maksimizasyonu yerini, kendine özgü imtiyaz için teklif veren tekelciler arasındaki yarışa bırakır. Dolayısıyla "kamu yararı" yerine "kamu zararı" ortaya çıkar³⁹.

³³ BARRY, s. 2,7,9; HELM, p. 27; GOUGH, p.146-147; AKYILDIZ, s. 479.

³⁴ ARIN, s. 91-97; DAHL, s. 278-283, 317-318; AKYILDIZ, s. 479.

³⁵ Haldun GÜLALP, "Modernist İyimserlikten Postmodernist Kötümserliğe", TÜRK-İŞ 97 Yıllığı, C. 2, Ankara, s. 455.

³⁶ ARIN, s. 68-69.

³⁷ Vural F. SAVAŞ, Anayasal Ekonomi, Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997, s. 31-32.

³⁸ James M. BUCHANAN, (Çev. Coşkun Can AKTAN), Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar1/aktan-buchanan-pozitif-kamu-tercihi.pdf, Erişim: 10.03.2005, s. 4; Coşkun Can AKTAN, Kamu Tercihi Teorisi, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm, Erişim:10.03.2005, s. 3; ARIN, s. 46.

³⁹ BUCHANAN, Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri, s. 7-8.

Örneğin refah devletinin toplumun fakir kesimlerini korumak amacıyla uyguladığı sosyal politikalarda bu durum açıkça görülmektedir. Siyasal süreçte rasyonel davranan seçmen siyasal oy mekanizması yoluyla, sosyal güvenlik sisteminde üstlendiği maliyeti minimize etme eğilimine karşın, karşılığında elde edeceği hizmeti maksimize etme eğilimi içerisindedir. Seçim sürecinde iki yanlı siyasal talebe dönüşen bu zıt eğilimler birbirinden kopuk olarak sosyal güvenlik kuruluşlarının giderlerinin gelirlerini aşması, yani finansman açıklarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanır⁴⁰. Tarihsel gelişim içerisinde bu süreç, bireyin varlığını koruma ve asgari düzeyde ihtiyaçlarını karşılama amacına dönük "asgari standart" ilkesinden, bireyin iş yaşamından ayrıldığı anda kaybolan kazancıyla orantılı bir gelir sağlanması ve sosyal konumunun korunması amacına dönük "ödünleme" ilkesine geçiş biçiminde ortaya çıkmıştır. Böylece sosyal güvenlik sistemleri, sosyal risklerin sonuçlarından zayıf kesimlerinin yanı sıra zayıf olmayan kesimleri de sübvansiyonla (finansman açıklarının devlet tarafından kapatılarak) koruyan bir sisteme dönüşmektedir⁴¹. Ayrıca siyasal süreçte etki eden örgütlü baskı ve çıkar gruplarının sosyal güvenliğe ayrılan kamusal kaynaklardan daha fazla pay alma yarışı hem sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıklarını artırıcı etki yapmakta hem de toplumun örgütsüz ve güçsüz kesimlerden toplumun orta sınıfına doğru bir gelir akımına yol açmaktadır. Yani sosyal güvenlik sisteminde daha fazla ihtiyacı olanlar daha az, daha az ihtiyacı olanlar daha fazla yararlanmaktadır. Diğer deyişle, sosyal güvenliğin yeniden gelir dağıtımını fonksiyonu tersine işleyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır⁴².

Siyasal süreçler, "seçmen", "politikacı" ve "bürokrat" arasında karmaşık bir ilişkiler yumağı olarak gerçekleşir. Özellikle bölüşüm, siyasal partiler ile örgütlü baskı guruplarının çıkarlarının çakıştığı çerçevede şekillenir. Bu durumda siyasal gücü fazla olanlar toplumsal kaynaklardan daha fazla pay alır. Bu süreç, çıkar gurupları arasında pay alma yarışını şiddetlendirir. Siyasal partiler arasındaki rekabet de aynı süreci besler. Böylece toplumsal talepler şişer ve Thomas Hobbes'un üç yüz yıl önce ifade ettiği gibi, mali açıkları gittikçe büyüyen ve kontrol edilemeyen "Levithan" devlet ortaya çıkar. Öte yandan, Lane'in deyimiyile, bölüşümde "sosyal adalet" in yerine "siyasal adalet" gerçekleşir⁴³.

Bölüşümün siyasallaşması üretimin de siyasallaşmasına yol açar. Ancak üretim ve bölüşüm arasındaki bu etkileşim bir süreç olarak gerçekleşir. Bunların arasındaki uyum otomatik olarak hemen gerçekleşmez. Geçiş sürecinde uyumsuzluklar ortaya çıkar. Piyasada uyum zaman alır. Bu tür müdahalelerin sürekli olması, genel ekonomide istikrarsızlığın artması demektir. Ekonomide böyle bir sürecin ortaya çık-

⁴⁰ Hüseyin AKYILDIZ, Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), GÜ, SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 1995, s. 91-97.

⁴¹ Sait DİLİK, Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991, s. 116, 139-140, dipnotlar: 6, 61, 63; AKYILDIZ, Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi, s. 33-34.

⁴² AKYILDIZ, Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi, s. 49-52.

⁴³ SAVAŞ, Anayasal Ekonomi, s. 26-27, 33; ARIN, s.46-48; Atilla YAYLA, liberalizm, Ankara, 1992; s. 91,129; Atilla YAYLA, Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara; 1993, s. 189.

ması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü korporatist yapı, içerisinde sürekli siyasal güç ve denge koşullarının değiştiği dinamik bir süreçtir⁴⁴.

3.2. Üretim ve Bölüşüm Sürecinin Çelişkisi

Korporatizmin örgütsel yapısını oluşturduğu refah devletinin somut içeriğinin ne olacağı, hangi alanların piyasa mekanizmasının dışına çıkarılacağı ve hangi ihtiyaçların ne ölçüde sosyal haklar kapsamına alınacağı belirsizdir. Yani sosyal hakların kapsamı değişken ve koşullara bağlıdır. Bu nedenle refah devletinin içeriği, kesin ve determinist sonuçlardan ziyade, toplumsal mücadelelere konu olmakta; siyasal süreçte ortaya çıkan politika stratejilerinin etkileşimi neticesinde ortaya çıkmaktadır⁴⁵. Diğer deyişle, refah devletinde, negatif haklar ile pozitif haklar, "piyasa etkinliği" ile "sosyal adalet" arasındaki "çelişki" ve "denge"lerin düzeyi, siyasal süreçte korporatist yapının unsurları arasındaki stratejik politikaların mücadelesi sonucu belirlenir. Bu da refah devletinin içeriğini belirsiz ve değişken hale getirir⁴⁶.

Esasen, refah devleti, siyasal otoritenin meşruiyet kaynağını oluşturan klasik temel insan haklarının (negatif haklar), yine siyasal otoritenin meşruiyetini devam ettirme ihtiyacından doğmuş olan sosyal haklar (pozitif haklar) ile sınırlandırılmasını içeren bir modeldir. Klasik insan haklarının temelinde liberal felsefe vardır. Liberalizmin siyasal alandaki iz düşümü demokrasi, iktisadi alandaki iz düşümü ise serbest piyasa ekonomisidir. Temelinde bireysel özgürlük ilkesi vardır⁴⁷. Buna karşın, refah devletinin varlık nedeni olan sosyal hakların kurumsallaşması, siyasal süreçte devletle bireylerin arasında baskı ve çıkar örgütlerinin yer aldığı çoğulcu ve katılımcı demokrasinin ortaya çıkması, ekonomik alanda da devletin piyasaya müdahale etmesi anlamına gelmektedir⁴⁸. Sosyal hakların temelinde sosyo-ekonomik eşitlik talepleri vardır. Dolayısıyla, refah devletinin kurgusunda "özgürlük" ve "eşitlik" ilkeleri çelişmektedir. Bunun, siyasal alandaki iz düşümü "bireysel özgürlük" ile "örgütsel bağımlılık" arasındaki çelişki, ekonomik alandaki iz düşümü "serbest piyasa" ile "devlet müdahalesi" arasındaki çelişki ve bölüşüm alanındaki iz düşümü ise "piyasa etkinliği" ile "sosyal adalet" arasındaki çelişkidir⁴⁹. Ayrıca gelirlerin edinildiği kaynaklar dikkate alındığında, bölüşüm emek faktörü ile emeğin dışındaki faktörler arasındaki bir sorundur. Bu bağlamda bölüşüm sorunu, "emek gelirleri"yle "mülk gelirleri" ve "insan hakları" ile "mülkiyet hakları" arasında arasındaki çelişkidir⁵⁰.

⁴⁴ ARIN, s. 91-97; AKYILDIZ, Demokrasi ve Ekonomi, s. 479.

⁴⁵ ARIN, s. 90.

⁴⁶ ARIN, s.79- 84.

⁴⁷ Mustafa ERDOĞAN, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, Ankara, 1995, s. 3-11; Adnan GÜRÜZ, Hukuk Felsefesi, Ankara, 1985, s. 20; YAYLA, Liberalizm, s. 14-25, 164-165; AKYILDIZ, Demokrasi ve Ekonomi s. 475-476.

⁴⁸ FLORA and HEIDENHEIMER, p. 22; AKYILDIZ, Demokrasi ve Ekonomi s. 479; Ayferi GÖZE, Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İkinci Baskı, İstanbul, 1980, 116-151.

⁴⁹ SAVAŞ, Piyasa Ekonomisi ve Devlet, s.60-61, 68-70; ARIN, s. 90; AKYILDIZ, Demokrasi ve Ekonomi s. 480-483.

⁵⁰ ÜSTÜNEL, s. 259.

Bu çelişkiler arasında kurulacak dengeler siyasal süreçte üretilir. Siyasal süreç ise, kendi içerisinde totaliter eğilimlere sahip, kendilerinin ve üyelerinin çıkarlarını maksimize etmek güdüsüyle hareket eden, gerek siyasal partiler arasındaki rekabet gerekse kendi örgütlenmelerinden kaynaklanan güçle, siyasal iktidar üzerinde baskı kurarak kamusal kaynaklardan daha fazla pay almaya muktedir olan çıkar ve baskı guruplarının dahil olduğu korporatist yapıda, stratejik güç mücadelesi olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, bölüşüm üretim faktörlerinin verimliliğinden ziyade siyasal güç faktörünün bir fonksiyonu haline gelir. Buna bağlı olarak üretim sürecin siyasal gelişmelere bağımlılığı artar. Bu durumda üretim ve bölüşümde "pareto optimali" ile "korporatizm" arasında çelişki ortaya çıkmaktadır. Aslında bu çelişki, "pareto optimali"nin koşulları ile korporatist süreçte baskın olan "sosyo-ekonomik eşitlik talepleri" arasındaki çelişkidir. Korporatist yapıda güç dengesi değiştikçe farklı bir üretim ve bölüşüm tablosu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle üretim ve bölüşüm, iç dinamikleri ve çelişkileriyle istikrarsız bir süreçtir.

3.3. Üretim ve Bölüşümde Kriter Sorunu

Neo-klasik yaklaşıma göre, piyasada rekabetin kusursuz olduğu varsayımı altında, üretim ve bölüşümde "pareto optimali", "MRTF = MRTC = P/A/P B", "MRTS(F1)-KL = MRTS(F2)-KL = P K /P L" ve "MFC = MRP" eşitliklerinin gerçekleşmesi halinde mümkündür. Eksik rekabet koşullarında "pareto optimali"nin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle devletin piyasaya müdahalesinin amacı, "pareto optimali"nin sağlanmasına yönelik tedbirleri uygulamak olabilir. Ancak, buna rağmen "pareto optimali"nin gerçekleştirilmesi mümkün değildir⁵¹. Kaldı ki, Lipsey ve Lancaster'ın "pareto optimali"nin koşullarından birisinin ihlal edilerek toplumsal refahın artırılmasına ilişkin "second best"⁵² teorisi alternatif yaklaşımı temsil etmektedir. Ayrıca bunun da ötesinde, devlet müdahalesiyle, toplumun varlıklı kesimlerinden varlıksız kesimlerine gelir akımı yaratılarak gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması yoluyla toplam refahın artırılmasına ilişkin yaklaşımlar toplumsal ve siyasal moral değerlerde yerini almış durumdadır. Bu yaklaşımlara karşın, finansmanı vergilerle sağlanan ve kar amacı gütmeyen kuruluşların en yakın sektörleri dikkate alarak, kısmi denge analizleri yoluyla "pareto optimali"ni sağlamanı içeren "parçalı refah ekonomileri stratejisi", piyasa orjinli diğer yeni bir arayışı temsil etmektedir⁵³.

Bu yaklaşımlar, üretim ve bölüşüm sorununun moral değerlere ne kadar açık olduğunu göstermektedir. Üretim ve bölüşüm sürecinde ne kadar piyasa mantığı ve ne kadar eşitlikçi moral değerlerin rol oynayacağı korporatist yapı içerisinde etkiyen unsurlar arasındaki stratejik güç mücadelesi ve dengesi tarafından belirlenecektir. Ancak Weber'in "toplumsal kapanma" kuramının ortaya koyduğu gibi, piyasa içerisinde

⁵¹ ÜSTÜNEL, s. 250-351; SUGDEN, p. 109-110.

⁵² SUGDEN, p. 110-111.

⁵³ SUGDEN, p. 111.

meslek yada sınıf esasına göre örgütlenerek, sadece kendilerinin ve üyelerinin çıkarlarını maksimize eden ve dışarıda kalanları daha fazla ezen gerek işçi gerekse işveren örgütlerinin güçlü aktörler olarak rol üstlendikleri bu süreçte moral değerler sadece bir araç konumuna indirgenmektedir⁵⁴. Rekabetçi kitle sendikacılığı böyle bir gelişmeyi ister istemez doğurmaktadır⁵⁵. Korporatizmin temel unsurlarını oluşturan unsurlar içindeki taban-lider etkileşimi ve bu unsurlar arasındaki çıkar rekabeti, siyasal süreçte olduğu gibi toplu sözleşmelerde ve çıkar koalisyonlarında moral değerlerin kontrolünü ortadan kaldırmakta, bu değerleri toplumun alt kesimlerinden orta kesimlerine imkan ve gelir akımı sağlayan araç haline dönüştürmektedir.

Bu süreç, kamu sektöründe daha kötü sonuçlar vermektedir. Rekabetçi kitle sendikacılığı, kamu sektöründe üyelerine marjinal verimliliğin üzerinde ücret imkanları sağlayarak, siyasal süreçte iktidarlar üzerinde kurduğu baskıyla istihdamı devam ettirerek, en azından işletme düzeyinde "paret optimali"nin koşullarını bozarak üretim ve bölüşüm üzerinde olumsuz rol oynarlar. Aynı süreç özel sektörde istihdamın daralmasıyla telafi edilir⁵⁶. Bu nedenle, özel sektörde işçi devri yüksektir. Kaldı ki, bölüşümde pazar koşullarıyla moral değerler arasında ağırlık merkezindeki git-gel'ler piyasada nispi fiyatlarda; nispi fiyatlar da üretimde istikrarsızlığa yol açar. Dolayısıyla üretim ve bölüşümde etkinlik sorunu gittikçe ağırlaşır.

4. Üretim Biçiminin Dönüşmesi- Yeni Paradigmanın Ortaya Çıkışı

Kapitalizmin "kriz" ve "yeniden düzenleme" dinamiği içerisinde, liberal kapitalist sistemin ve rekabetçi düzenlemelerinin çökmesi, sermaye birikimi ve monopolistik düzenleme tarzına dayanan yeni bir rejimin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁵⁷. Bu gelişmenin temel dönüştürücü dinamiği fordist üretim biçimidir. Büyük sabit sermaye yatırımına dayalı büyük ölçekli işletmeler, merkezîyetçi hiyerarşik yönetim, standart çalışma, yüksek ücretli yarı vasıflı işçilik, kitlesel standart üretim, kitlesel tüketim ve ulusal piyasaların korunması gibi karakteristiklerin tanımladığı fordist üretim biçimi, örtüştüğü Keynesyen iktisat anlayışı içerisinde refah devletinin ve örgütlenme biçimi olarak da korporatizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁵⁸. Böylece, vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerin büyük çoğunluğunu oluşturduğu işçi sendikalarının toplu sözleşme ve grev hakları yoluyla bölüşümde güç sahibi oldukları endüstri ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştır. Gerek piyasada emek tekeli, gerekse siyasal süreçte baskı ve çıkar grubu olarak bölüşümde önemli ölçüde güç sahibi olan büyük sendikalar ortaya çıkmıştır. Pa-

54 Haldun GÜLALP, "Modernist İyimserlikten Postmodernist Kötümserliğe", TÜRK-İŞ 97 Yıllığı, C. 2, Ankara s. 455.

55 BARRY, s. 135-136.

56 Sendikaların ücret ve istihdam üzerindeki etkisi konusunda bkz. SMITH, p.127-128, 138-144.

57 Bob JESSOP, Regulationist and Autpoietic Reflections on Polanyi's Account of Market Economies and the Market Society", New Political Economy, Vol. 6, No. 2, 2001,2 p. 16-217.

58 ALLEN, p. 546-547; Murat Ali DULUPÇU, " "Americanismo e Fordismo" ve "Yeni" Kapitalist Gelişme: Düzenleme Perspektifi", İktisat Dergisi, Eylül-Aralık, 2003, s. 58.

zarlık güçleri, niteliklerinden ziyade aralarındaki güç birliğine bağlı olan büyük işçi kitleleri sendikalarda örgütlenerek büyük güç merkezleri oluşturmuşlardır.

Ancak, CNC tezgahları, esnek çalışma grupları, sosyal inovasyon (kalite çemberleri), üretimde desantralizasyon, yönetim ve denetiminin merkezileşmesi, çalışma sürecinin ayrı parçalara ayrılması ve büyük firma üretimlerinin bir kısmının ucuz ve vasıfsız işçi istihdam etmek amacıyla ulus ötesi yerlere taşınması ve yeni kitlesel pazarların ortaya çıkması sürecine karşılık gelen ve Lipietz'e göre, Batı ekonomilerindeki fordist-kapitalist krizinin üstesinden gelme teşebbüsünü temsil eden neo-fordizm, Keynesyen-fordist kapitalizmin tasfiye sürecinin başlangıcı olmuştur⁵⁹. Çünkü ulusal pazar ve standart kitle üretiminin karakterize ettiği fordist üretim biçiminin esnekleşmesi ve ulus öteleşmesi, endüstri ilişkileri paradigmasını içeren korporatizm ile artık çelişmektedir⁶⁰.

Günümüzde, neo-fordizmin ötesinde, üretim, tüketim ve düzenleme tarzında bir kırılmayı temsil eden. post-fordist süreç yaşanmaktadır. Üretim alanında, neo-fordizm ile bir çok ortak niteliklerine karşın, robot teknolojisi, inovasyon, tam zamanında üretim, esnek pazar, esnek üretim ve multi-becerili işgücüyle tanımlanan post-fordizm, artık temelinde ulusal makro-ekonomik politikaların bulunduğu Keynesyen refah devletinin dinamikleriyle çelişmektedir. Murray, ulusal düzeyde Keynesyenizmin yerine neo-liberal ekonomi stratejilerinin ikame edildiğine işaret etmektedir⁶¹. Jessop da , Birleşik Kırallıkta 1970'lerin ekonomik belirsizliğinden post-fordist bir rotanın gelişmesine ilişkin neo-liberal stratejinin öneminden bahsetmektedir⁶². Harvey'e göre, post-modern koşullarda 1970'lerden itibaren bankacılık ve finans sisteminde meydana gelen değişim, ulus devletlerin istikrarlı birikim stratejileri oluşturmasını güçleştirmiş; hükümetleri, işletmeleri ve tüketicileri fordizmin engellerine karşı daha esnek stratejilere yöneltmiştir.. Bu bağlamda, global finans sistemindeki dönüşüme bir tür tepki olarak "esnek birikim rejimi" ortaya çıkmış⁶³; böylece , post-fordist üretim biçimi beraberinde "esnek birikim rejimi"ni getirmiş; yeni birikim rejimi de refah devletinin norm ve kurumlarını dönüştürme sürecine girmiştir⁶⁴.

Aglietta'nın "kapitalist düzenleme" kuramına göre, fordizmde ortaya çıkan korporatist yapı, verimlilik ve ücretlerin artmasına imkan sağlayarak işçi sınıfının tüketiminin artması; dolayısıyla iç piyasada talebin genişlemesi ve kapitalizmin iç çelişkisini oluşturan sınıf çatışmasının önlenmesi sonucunu doğurmuş; prodüktivite artışına imkan sağladığı ölçüde siyasal kurum ve sosyal programlarıyla refah devletinin varlık nedeni olmuştur⁶⁵. Ancak, 1980'lerden başlayarak prodüktivite artışında ortaya çıkan

⁵⁹ DULUPÇU, s. 54-55; ALLEN, p. 550.

⁶⁰ ALLEN, p. 550; Meryem KORAY, "Sendikalar İçin Bir Gelecek Var mı?" Prof. Dr. Metin Kutal'a Armağan, Ankara, 1998, s. 362-368.

⁶¹ ALLEN, p. 552..

⁶² ALLEN, p. 552-553.

⁶³ ALLEN, p. 554.

⁶⁴ DULUPÇU, s. 57-59

⁶⁵ GÜLALP, , s. 454-455; DULUPÇU, s. 57.

yavaşlamaya rağmen; korporatist yapının dinamiğinden kaynaklanan ve fordizmin sınırlarını zorlayan ücret ve sosyal harcamalara ilişkin talepler kapitalizmin krizi ve refah devletinin tıkanması ile sonuçlanmıştır⁶⁶. Kapitalizmin içine düştüğü kriz ise, "refah devleti" ve "korporatizm"e karşı tepki olarak, "liberal devlet" yada türevlerinin güç kazanmasına neden olmuştur⁶⁷. Jessop'a göre, "tam istihdam", "sosyal refah" ve "toplam talep yönetimi" unsurlarının karakterize ettiği "Keynesyen refah devleti"nden, "piyasa fırsatı", "popüler kapitalizm" ve "arz-yanlı yönetim" unsurlarına dayanan "Schumpeteryan devlet"e doğru bir geçiş yaşanmaktadır. "Schumpeteryan devlet" yanlısı neo-liberaller'e göre, toplumun yoksul kesimlerinin asgari ihtiyaçları karşılamalarını sağlayacak yeniden gelir dağıtımını süreci dahi bireysel özgürlüğün ihlali anlamına gelmektedir⁶⁸. Pür monetaristler, makroekonomik politikaların enflasyonun kontrol altına alınmasıyla sınırlandırılması ile sendikaların ve sosyal refah yardımlarının olumsuz etkilerini azaltacak mikro-ekonomik politikaların uygulanmasını önermektedir⁶⁹. Buna karşın, yeni-klasikler, kurumlar ve gelirler vergisinin düşürülmesi, sendikaların gücünün kontrol altına alınması, istihdam üzerinde sosyal sigorta prim yükünün azaltılması ve iş piyasasını bozan asgari ücret uygulaması dahil işçileri koruyucu düzenlemelerin kaldırılmasını içeren arz-politikaları önermektedir⁷⁰. Refah devletinin teorik temelini ortadan kaldıran bu yaklaşımların ortak yanı, piyasanın serbestleştirilmesi, özelleştirme, deregülasyon, sendikaların gücünün azaltılması, sosyal refah harcamalarının kısılması ve devlet müdahalesinin minimizasyonudur⁷¹.

Ancak, gerek ileri teknolojilerin gelişmiş batı ülkelerinde, rutin emek yoğun üretimin ise global periferide yoğunlaştığı neo-fordist süreçte, gerekse robot teknolojisi, inovasyon, ve multi-becerili işgücüne dayanan post-fordist süreçte bir taraftan otomasyonun avantajlarından yararlanan yüksek vasıflı teknik elitlerin diğer taraftan da düşük vasıflı yada işsiz kitlelerin ortaya çıktığı yeni bir emek polarizasyonu yaşanmaktadır⁷². Bu durum, emekçilerin sınıfsal niteliğinin üretim biçimiyle birlikte hızla değişmesi, refah devleti ve korporatizmin çöküşü; ancak yeni paradigmanın kendi iç çelişkisini de beraberinde getirmesi anlamına gelmektedir. Yeni süreçte az sayıda yüksek vasıflı teknik elitler üretimin, buna karşın işsiz kitlelerle düşük vasıflı işgörenler de eşitlik taleplerinin toplumsal enerjilerini oluşturacaktır. Bu ayrışma, ortaya çıkan yeni paradigmada, "bireysel özgürlük" ile "örgütsel bağımlılık", "serbest piyasa" ile "devlet müdahalesi", "piyasa etkinliği" ile "sosyal adalet" ve "insan hakları" ile "mülkiyet hakları" arasındaki çelişkilerin yeni formatlarda yeniden ortaya çıkmasına neden olacaktır.

⁶⁶ GÜLALP, s. 454-455.

⁶⁷ GÜLALP, s. 455; DULUPÇU, s. 57-59.

⁶⁸ Hartly DEAN, "Benefit Fraud and Citizenship", Choice and Public Policy, Edited by Peter Taylor-Gooby, Macmillian Pres Ltd., London, 1998, p. 185.

⁶⁹ SMITH, p. 212-213.

⁷⁰ SMITH, p. 214.

⁷¹ Ugur ESER, "Anayasal İktisat Yada Yeni Liberal Siyasal İktisat'ın Ekonomik Anayasa Önerisi Üzerine", Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997, s.132-135.

⁷² ALLEN, p. 550.

SONUÇ

Üretim ve bölüşümde etkinliğin sağlanması "pareto optimali"nin gerçekleştirilmesiyle mümkündür. "Pareto optimali"nin sağlanması ise rekabetin kusursuz olmasını gerektirir. Ancak, ne klasik iktisat ne de neo-klasik iktisadın varsaydığı anlamda rekabet mükemmel değildir. Keynesin ortaya koyduğu gibi ekonomide tam istihdamın sağlanması da mümkün değildir. Bu nedenle üretim ve tüketimde devletin ekonomiye müdahale etmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Devlet müdahalesi, refah devletinin endüstri ilişkileri alanında örgütsel yapısını içeren korporatist süreç içerisinde üretilmektedir. Bu süreçte problemin iki boyutu mevcuttur. Birincisi, devlet müdahalesinin amacı, "Pareto optimalinin sağlanması mı?", Lipsey ve Lancaster'in "Second best" yaklaşımı mı? yoksa "Toplumda gelir ve servet farklılıklarının azaltılması mı?"dır; bunların hepsi ise, "Hangisi hangi ağırlıktadır?", belli değildir. Bu sorun değer yargılarına açık bir konudur. Değer yargıları ise, birey, meslek ve sınıflara göre değişen ve siyasal süreçte aktif rol oynayan önemli bir faktördür. İkincisi, üretim ve bölüşüm sürecinin korporatist süreçte siyasallaşmasıdır. Devletin ekonomiye müdahalesinin amacının belirli olmaması, üretim ve bölüşümün korporatist süreçte siyasallaşması, devlet müdahalesinin ekonomide olumsuz sonuçlara yol açmasına neden olmaktadır.

Diğer yandan, son otuz yılı aşkın süredir, fordist üretim biçiminden post-fordist üretim biçimine doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu temel dinamik refah devletini; dolayısıyla korporatist yapıyı dönüştürmektedir. İşte, günümüzde varlığını sürdüren bu iki boyutlu gelişme, refah devleti ve korporatizmin sorgulanması ve alternatif arayışların güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Ortaya çıkan yeni eğilimler, monetarist ve yeni-klasik iktisatçıların yaklaşımları içerisinde biçimlenmektedir. Bu eğilimler, devlet müdahalesinin sadece enflasyonun sınırlandırılması, özelleştirme, deregülasyon ve sendikaların gücünün azaltılmasını içermektedir.

Ancak, refah devleti ve korporatizm sürecinde kendi iç çelişisini üreten kapitalizm, post-modern süreçte de çelişkilerini yeni formatlarda yeniden inşa etmektedir. Post-fordizmin ortaya çıkardığı az sayıdaki vasıflı elitler ile vasıfsız yada işsiz kitleler post modern dönemin çelişki ve dönüşüm enerjisini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKAYA Yüksel, "Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu mu?", Prof. Dr. Metin Kutsal'a Armağan, Ankara, 1998.
- AKTAN Coşkun Can, Kamu Tercihi Teorisi, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm, Erişim:10.03.2005.
- AKTAN Coşkun Can, Monetarizm Ve Rasyonel Beklentiler Teorisi, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm, Erişim: 25.03.2005.
- ARIN Tülay, "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997, s. 91-97.
- AKYILDIZ Hüseyin, "Demokrasi ve Ekonomi", TDV/DIHEP Demokrasi Dosyası, Ankara, Haziran, 2000.
- AKYILDIZ Hüseyin, Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), GÜ, SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 1995.
- ALLEN John, "Post-industrialism/post-fordism", Modernity: An Introduction to Modern Societies, Edited by S. Hall, D. Held, D. Hubert and K. Thompson, Oxford, 1996.
- ASLANOĞLU Mehmet, ABD'de Servet Yoğunlaşmasının 1929 Büyük Bunalımı Üzerindeki Etkisi, UU, IIBF Dergisi, C.19, S. 4, Aralık/ 2001, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/01-mehmet/01-mehmet.htm> Erişim: 26.03.2005.
- BARRY Norman, (Çev. Cevdet Aykan), Yeni Sağ, Ankara, 1989.
- BUCHANAN James M., (Çev. Coşkun Can AKTAN), Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar1/aktan-buchanan-pozitif-kamu-tercihi.pdf, Erişim: 10.03.2005.
- DAHL Robert A., (Çev. Levent KÖKER), Demokrasi ve Eleştirileri, Türk Siyasi İlimler Derneği TDV Yayını, Ankara, 1993.
- DEAN Hartly, "Benefit Fraud and Citizenship", Choice and Public Policy, Edited by Peter Taylor-Gooby, Macmillian Pres Ltd., London, 1998.
- DİLİK Sait, Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991.
- DILNOT Andrew, "Social Security Policy, Defining the Borders of the State", The Economic Borders of the State, Edited by Dieter Helm, Oxford University Pres, New-York, 1989.
- DORNBUSCH Rudiger and FISHER Stanley, Macroeconomics, Fifth Edition, Pressed by McGraw-Hill Inc., USA, 1990.
- DULUPÇU Murat Ali, " "Americanismo e Fordismo" ve "Yeni" Kapitalist Gelişme: Düzenleme Perspektifi", İktisat Dergisi, Eylül-Aralık, 2003.
- ERDOĞAN Mustafa, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, Ankara, 1995.
- ESER Ugur, "Anayasal İktisat Yada Yeni Liberal Siyasal İktisat'ın Ekonomik Anayasa Önerisi Üzerine", Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997.
- FLORA Peter and HEIDENHEIMER Arnold J., The Historical Core and Changing Borders of Welfare State.
- GOUGH Ian, The Political Economy of the Welfare State, Macmillian Pres Lmt's Pres, Hong-Kong, 1979.
- GÖZE Ayferi, Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İkinci Baskı, İstanbul, 1980, 116-151.
- GÜLALP Haldun, "Modernist İyimserlikten Postmodernist Kötümserliğe", TÜRK-İŞ 97 Yıllığı, C. 2, Ankara.
- GÜRÜZ Adnan, Hukuk Felsefesi, Ankara, 1985.
- HELM Dieter, "The Economic Borders of the State", The Economic Borders of the State, Edited by Dieter Helm, Oxford University Pres, New-York, 1989.

- HIRSCH Fred, Social Limits to Growth, Pressed by Routledge and Kegan Paul, London, 1977, p. 126
- JESSOP Bob, Regulationist and Autpoietcist Reflections on Polanyi's Account of Market Economies and the Market Society", New Political Economy, Vol. 6, No: 2, 2001.
- KAZGAN Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Onbirinci Baskı, İstanbul, 2004.
- KORAY Meryem, "Sendikalar İçin Bir Gelecek Var mı?" Prof. Dr. Metin Kutal'a Armağan, Ankara, 1998.
- NICHOLSON Water, Microeconomic Teory Basic Principles and Extensions, Sixth Edition, Pressed by Harcourt Brace College Publishers, Florida, 1995.
- ÖCAL Tezer, Para Teorisi, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Çağ Matbaası, 1981.
- ÖNDER İzzettin, "Anayasal İktisat", Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997.
- SAVAŞ Vural, Piyasa Ekonomisi ve Devlet, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978.
- SAVAŞ Vural F., Anayasal Ekonomi, Ekonomide Durum, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz, 1997.
- SUGDEN Robert , The Political Economy of Public Choice, An Introduction Welfare Economics, Published by Martin Robertson and Company Ltd., Southampton, 1981.
- SMITH Stephen W., Labour Economis, Printed by T. J. Pres Ltd., Cornwall, 1994.
- TALAS Cahit, Ekonomik Sistemler, Dördüncü Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980.
- TAYLOR-GOOPY Peter and DALE Jennifer, Social Theory and Social Welfare, Great Britain, 1981.
- ÜSTÜNEL Besim, Ekonominin Temelleri, Beşinci Baskı, Ankara, 1988.
- WACHTEL Paul, Macroeconomics From Theory To Practice, Pressed by McGraw-Hill Inc., USA, 1989.
- YAYLA Atilla, Liberalizm, Ankara, 1992.
- YAYLA Atilla, Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara.
- YILDIRIM Engin, "Sistem Teorisi ve Endüstri İlişkileri: Eleştirel Yaklaşım", Prof. Dr. Metin Kutal'a Armağan, Ankara.
- <http://elmo.shore.ctc.edu/economics/market.htm>, Erişim:25.03.2005.
- <http://www.facul ty.econ.nwu.edu/faculty /coen/b01/failure>, Erişim: 25.03.2005.